

STUDIE A MATERIÁLY

Výčep piva a hostinská živnost na Ostravsku v proměnách 19. století

Radoslav Daněk

Studie se věnuje problematice obchodu pivem a výčepní a hostinské živnosti na Ostravsku v průběhu 19. století. Zkoumá praktické projevy liberalizačních reforem ve výkonu výčepního práva od roku 1848, přes vydání živnostenského řádu z roku 1859 až po zrušení propinačního systému zemskými zákony v roce 1869. Vypořádáním starých privilegií a vykoupením povinností z nich vyplývajících bylo definitivně uvolněno tržní prostředí v oblasti obchodu pivem a nastoleno konkurenční prostředí, v němž hostinské živnosti hrály důležitou roli prostředníka mezi výrobcí a konzumenty. Z výlučnosti svého postavení hostinští, respektive držitelé hostinských koncesí v posledních desetiletích 19. století maximálně těžili. Tvrdý konkurenční boj mezi pivovary však nutně vyústil ve snahu o kartelizaci, která svými důsledky počátkem 20. století citelně postihla právě hostinské živnosti.

Počátky veřejného osvětlení města Moravské Ostravy (1836–1918)

Jozef Šerka

Počátky veřejného osvětlení v Moravské Ostravě spadají do let 1836-1837, kdy byly pořízeny první olejové lampy. V roce 1863 byl poprvé použit petrolej. Plynové osvětlení bylo zavedeno od roku 1870, elektrické od roku 1898, přičemž všechny tři druhy osvětlení existovaly vedle sebe až do roku 1918. Z hlediska nákladů na provoz byly nejlevnější petrolejové, nejdražší elektrické obloukové lampy. Proto se elektrické osvětlení začalo výrazněji prosazovat až těsně před 1. světovou válkou nasazením výkonných žárovek. Nejpočetnější však zůstalo osvětlení plynové. Ceny za jednu lampu byly na základě smluv se soukromou plynárnou a elektrárnou stanoveny paušálně a po celé sledované období nedoznaly výraznějších změn. Veřejné osvětlení bylo důležitým atributem moderního města a v tomto období pomáhalo zlepšovat zejména veřejnou bezpečnost na ulicích rychle rostoucího průmyslového města.

Stali se významnými daňovými poplatníky – historie židovského obyvatelstva v Michálkovicích

Blažena Przybylová

Židovská komunita v Michálkovicích, i když nikdy nebyla příliš početná, přesto se v rychle rozrůstající průmyslové obci od 60. let 19. století etablovala a v počátcích jejího dynamického rozvoje se výrazně podílela na utváření terciární sféry. Patřila k významným daňovým poplatníkům a díky tomu se i na přelomu 19. a 20. století mohla podílet na správě obce. Profilovala se především ve svých tradičních profesích hostinských a obchodníků smíšeným zbožím a svým chováním, způsobem prodeje apod. výrazně přispívala k vytváření stereotypního obrazu žida jako člověka s obchodním duchem. Komunitě, která kolem roku 1910 čítala přes 100 osob, se v obci podařilo zřídit židovský hřbitov, založit spolek Tempelverein, Po roce 1918 začal její počet výrazně stagnovat. Zcela byla decimována terezínskými transporty v roce 1942.

Z nacistického koncentračního tábora do sovětských gulagů (Osudy ostravských Židů z transportů do Niska nad Sanem)

Mečislav Borák

První nacistické transporty Židů z Ostravy, Katovic a Vídně v říjnu 1939 směřovaly do Niska nad Sanem, kde si Židé měli vybudovat koncentrační tábor. Bylo v něm ale uvězněno jen asi pět set osob, zatímco většinu z téměř pěti tisíc deportovaných Židů zahynaly stráže SS na území Sovětského svazu. Sovětské úřady však ilegální přechod státní hranice trestaly uvězněním v táborech nucené práce, tzv. gulazích. Další běženci, kterým se podařilo šťastně přejít hranici a usadit se v okolí Lvova, byli později spolu s místním obyvatelstvem deportováni na Sibiř. Tyto represe postihly většinu z asi osmi set Židů z Ostravska, zahnaných tehdy do Sovětského svazu. Archivní dokumenty dokládají, jak se pokoušeli navázat spojení s československými úřady v exilu, i jak se vyrovnávali s novými životními podmínkami. Sledují jejich osudy v gulazích nebo ve vyhnanství. Z dobových dokumentů a svědectví byl sestaven přehled míst v Sovětském svazu, ve kterých byli věznění nebo internováni až do doby, než jim amnestie umožnila vstoupit do československého zahraničního vojska. Studii doplňují příběhy několika židovských rodin z Ostravy a okolí, které patřily k obětem represí.

Vnitřní obchod a zásobování obyvatelstva v Ostravě v letech 1971–1988

Martin Juřica

Stav zásobování obyvatelstva a obchodní síť v Ostravě v letech 1971–1988 odrážel celkovou situaci národního hospodářství a jeho segmentu – vnitřního obchodu. Rozsah prodejní plochy byl sice přiměřený, ale síť obchodů nepokrývala účelně celé území města a jejich technický stav vykazoval mnohé nedostatky. Zároveň nelze zamlčet, že bylo vybudováno několik, na svou dobu moderních, samoobsluh. K nejvýznamnějším investicím patřily výstavba obchodního domu Prior na náměstí Lidových milic v Moravské Ostravě a Domu potravin v Porubě. Základní potřeby obyvatel byly v zásadě uspokojeny, avšak trh nebyl nasycen sortimentem vysoce jakostních spotřebních předmětů, a problémy přetrvávaly také v kvalitě a pravidelnosti dodávek některých potravin a průmyslového zboží. Narůstající disproporce na vnitřním trhu byly jednou z příčin krize komunistického režimu na konci 80. let 20. století.

Pracovní atraktivnost Ostravy a její změny

Igor Ivan, Jakub Calábek

Cílem článku, který navazuje na studii Radima Prokopa a Jiřího Kováře z roku 1987, je zhodnotit změnu pracovní atraktivnosti Ostravy za 20 let, kdy město procházelo či stále prochází dvojí proměnou – přestup k tržní ekonomice změnou režimu a proces deindustrializace, případně reindustrializace. V 80. letech Ostrava hrála důležitou pracovní roli, a to i v nadregionálním měřítku, kdy sem za prací dojížděli nejen obyvatelé blízkých obcí, ale často také z jiných krajů. Tato situace se vlivem výše uvedených skutečností změnila a Ostrava postupně přestala být pracovně atraktivní pro obyvatele vzdálenějších obcí. Nadále však zůstává nejvýznamnějším centrem zaměstnanosti v regionu, a to i přes posílení pracovní funkce v okolních větších sídlech. Spolu s proměnou města se změnila i struktura dojíždějících, kdy je více zastoupen terciární sektor ekonomických činností na úkor činností průmyslových.

Testamenty a majetkové inventáře moravskoostravských měšťanů z 2. poloviny 18. století

Jaroslava Novotná

Testamenty a majetkové inventáře patří mezi prameny pozůstalostního charakteru. Tuto nespornou agendu projednávali v Moravské Ostravě členové městské rady - purkmistr a radní. Při projednávání se řídili platnými

předpisy práva magdeburského, později nahrazeného právem českým od Pavla Kristiána z Koldína. Testamenty vznikaly z iniciativy testátora, který jejich prostřednictvím žádal, jak má být po jeho smrti naloženo s jeho majetkem. Majetkové soupisy byly pořizovány až po smrti měšťana, bez ohledu na jeho vůli. Dochovaný vzorek testamentů a majetkových inventářů ukázal na zvyklosti platné při jejich pořizování. Na základě studia těchto pramenů bylo možné provést majetkové a profesní rozvrstvení moravskoostravských měšťanů. Současně toto studium umožnilo nahlédnout do konkrétních domácností a seznámit se rozdílnou úrovní kultury bydlení měšťanů v městském prostředí.

Lékárník Emil Kinský a historie lékárny U Madony v Přívoze

Jana Prchalová

Příspěvek se zabývá okolnostmi vzniku lékárny U Madony v Ostravě- Přívoze v závěru 19. století. Nastiňuje klíčové okamžiky její další existence až do současnosti. Důraz je kladen na vykreslení osobnosti prvního majitele lékárníka Emila Kinského, který se vedle výkonu profese aktivně zapojil do českého společenského a spolkového dění tehdejšího multietnického Přívozu na přelomu 19. a 20. století. Rovněž jeho dva synové Jaroslav a mladší Emil pokračovali v lékárnické profesi v přívozké lékárně. Dějinné události zavedly Jaroslava Kinského do československých legií v Rusku a po svém návratu do vlasti do místní legionářské jednoty v Přívoze. V období nacistického režimu byla rodina Kinských vystavena perzekuci. Druhá polovina 20. století přinesla socializaci lékárny (1950), po roce 1989 proběhla restituce majetku a privatizace lékárny.

Karel Jiřík

Závodní nemocnice Vítkovických železáren – největší v habsburské monarchii (1840–1920)

V dějinách českého zdravotnictví měla Závodní nemocnice Vítkovických železáren zcela mimořádné postavení. Byla nejen největší závodní nemocnicí v monarchii, ale též na Moravě po zemských nemocnicích v Brně a Olomouci nejfrekventovanějším léčebným ústavem. Od svého založení v roce 1840 zápasila po celé sledované období s nedostatkem lůžek, poněvadž dynamicky se rozvíjející železářny a doly postupně přijímaly několik desítek tisíců nových pracovních sil. V roce 1889 se novému řediteli MUDr. M. Munkovi podařilo postavit novou nemocnici. Ta se stala svou architektonickou kvalitou, funkčním řešením, přístrojovým vybavením vzorem pro další nově budované nemocnice. Mimo nemocniční areál založil M. Munk také provizorní nemocnici pro raněné horníky, infekční nemocnici a ústav pro rekonvalescenty, aby odlehčil nedostatek lůžkové kapacity ve vítkovické nemocnici

Vraždy, smilstva a jiné závažné trestné činy v Moravské Ostravě v letech 1922–1938

Eva Bánská

Předkládaná studie pojednává o závažné trestné činnosti na Ostravsku v letech 1922 až 1938. Časové a teritoriální vymezení je dáno působností Krajského soudu a Státního zastupitelství Moravská Ostrava, jejichž úkolem bylo tyto trestné činy vyšetřit a následně soudit pachatele. Do kompetencí zmíněných institucí náleželo celkem osm soudních okresů Bohumín, Český Těšín, Frýdek, Fryštát, Jablunkov, Místek, Moravská Ostrava a Slezská Ostrava. Výzkum si klade za cíl zodpovědět otázky, kde, jak a kým byla závažná trestná činnost páčána, jaké byly okolnosti, které k jednotlivým trestným činům vedly, popř. přinést obraz pachatelů z hlediska jejich věku, pohlaví, povolání či sociálního původu.

Chrám luxusu – Cesta obchodního domu Textilia/Ostravica od zrození ke zkáze

Romana Rosová

Bývalý obchodní dům Textilia tvoří původně samostatné domy č. p. 243 a 284. Již ve 2. polovině 19. století se v místě pozdějšího obchodního domu nacházely dřevěné, později zděné domky, které byly na přelomu 19. a 20. století postupně přeměněny v obytné a obchodní domy. Autorem jednoho z nich byl místní stavitel Felix Neumann. V letech 1928–1929 byl na místě domu č. p. 243 postaven podle návrhu německé architektky Marie Frommerové obchodní dům Textilia, který se zařadil mezi největší a nejluxusnější obchodní domy nejen v Ostravě, ale i v celé republice. V roce 1934 byl rozšířen o sousední dům č. p. 284. Po roce 1945, kdy byla zbylá část domovního bloku zbořena, byla prováděna již jen základní údržba, ale obchodní dům, pod novým názvem Ostravica, nadále fungoval. Osud obou domů vyvrcholil v roce 2000, kdy se při rekonstrukci část budovy zřítíla a objekt musel být uzavřen.

Antonín Barcuch, Eva Rohlová

Místopis starého Zábřehu nad Odrou a Hulvák (pokračování)

Příspěvek je pokračováním první části stejnojmenné stati uveřejněné v předchozím svazku sborníku. Zabývá se historickým a stavebním vývojem dalších objektů a urbanistických celků na katastrálním území Zábřehu nad Odrou. Jedná se o církevní objekty, důlní a průmyslové podniky, pískovny a cihelny, kolonie, železnice a místní dráhy, knihkupectví a nakladatelství, rybníky, vodovod, hostince a hotely, hřiště, parky, sportoviště, pomníky a památníky aj. U popisovaných budov je uvedeno jejich současné umístění a současné využití. Místopis tak může sloužit i jako pomůcka k historickým vycházkám. Stať doplňují historické fotografie vážící se k popisovaným objektům, jež umožňují srovnat minulý a současný stav.

Pohled do života ostravských měšťanů v 16.–18. století

Miloslav Kroček

Příspěvek poukazuje na příkladech vybraných zápisů z nejstarších moravskoostravských pozemkových knih a vůbec nejstarší dochované úřední městské knihy – knihy památné – na bohatost těchto pramenných materiálů a mnohočetné možnosti jejich dalšího badatelského zpracování. Ukázky nabízejí neobyčejně věrohodný pohled do soukromí obyvatel města, v té době striktně sociálně rozvrstveného – od šlechty po chalupníky. Podle charakteru zdroje se věnuje obsahu svatebních smluv, prodeji domů, výměnkům, darům a odkazům církvím, pozůstalostem a pohřbům.

Městská hradba v Ostravě ve světle archeologických výzkumů

Marek Kiecoň, Zbyněk Moravec

Archeologické výzkumy, prováděné v posledních letech pravidelně v historickém jádru Moravské Ostravy, se na několika místech dotkly fortifikace – na staveništi Divadla loutek Ostrava (1998), na Kostelní ulici (2006, 2008), na Puchmajerově ulici (2007). Zjištěny byly dva fortifikační prvky, příkop a hradební zeď, která byla prolamována třemi bránami a doplněná baštami. Nejlépe je znám prostor v okolí Kostelní brány. Příkop, který nejspíše využil rameno řeky Ostravice, probíhal před touto bránou a korigoval tak i možnosti osídlení. Jelikož genezi příkopu je možné spíše spojit s přírodními procesy, lze pouze hypoteticky uvažovat o tom, že byl

měšťany využíván ve 13.-16. století. Před Kostelní bránou se patrně nacházel most. Zděná hradba měla být vystavěna mezi léty 1362-1375. Archeologické situace směřují dobu budování až do 1. poloviny 15. století, kdy snad došlo k jejímu dobudování nebo přebudování.

OSOBNOSTI

Stanislav Vopasek – první ředitel Hornického muzea v Ostravě

Oldřich Klepek

Stanislav Vopasek(1935-2006), historicky první řediteli Hornického muzea v Ostravě, významný hornický odborník a horlivý propagátor hornických tradic a památek, nastoupil do hornictví pod vlivem tzv. Lánské akce v roce 1950. Vyučil se horníkem, absolvoval střední průmyslovou školu horní a poté Vysokou školu báňskou v Ostravě. Příspěvek mapuje jeho profesní kariéru na Dole Vítězný únor v Ostravě. Hlavní pozornost věnuje zachycení všech aktivit, které vedly ke vzniku Hornického muzea v Ostravě, a na jejich pozadí zaznamenává jeho podíl na nich. Sleduje jeho úsilí o záchranu hornických památek v Ostravě od vzniku muzea v roce 1987, přes otevření muzea pro veřejnost v roce 1993, jmenování jeho prvním ředitelem v roce 1994, zajišťování muzejních sbírek, budování expozic a jeho působení v Nadaci LANDEK Ostrava. Závěr tvoří přehled jeho obsáhlé publikační činnosti.

VZPOMÍNKY

Podzemní Ostrava. Osmdesátá léta a život s policií

Jan Král

Autor popisuje atmosféru konce 80. let v Ostravě a tehdejším Severomoravském kraji očima mladého člověka, který se dostal do konfliktu s komunistickým režimem. Opozice tehdy pořádala undergroundové koncerty, vyráběla samizdaty. Král popisuje své první výslechy na Státní bezpečnosti i pozdější, stále narůstající tlak bezpečnostních složek.

Vypráví o svém trestním stíhání v souvislosti s podporou vězněného Václava Havla, i o pravidelných schůzkách severomoravských signatářů Charty 77. Historie pokračuje i v devadesátých letech, kdy Král v archivu Ministerstva vnitra v Pardubicích alespoň částečně zjišťuje, jaké záznamy si o něm Státní bezpečnost vedla.

Stačilo vyjít ven a už nás brali

Pavla Skýbová

Autorka vzpomíná, jak jako mladá žena v Ostravě podepsala Chartu 77, a co poté následovalo. Popisuje, jak bylo v té době nutné si přátele vybírat velmi opatrně kvůli stálému zájmu Státní bezpečnosti o aktivity signatářů. Autorka ve velmi primitivních podmínkách a za přísné konspirace tiskla stovky Infochů (pravidelné periodikum Informace o Chartě) a dalších samizdatů. Byla také účastnicí schůzky se zástupcem americké ambasády a severomoravského disentu v Ostravě. Vylepovala letáky po nočních ostravských ulicích, nevyhnula se jí řada zatčení a výslechů. Zatčena byla také i při asi největším zákroku bezpečnostních složek v Ostravě 28.října 1989.

EDICE

Založení Archivu města Ostravy v korespondenci archivářů hlavního města Prahy a města Plzně

Antonín Barcuch, Jitka Janečková

Předkládaná edice obsahuje několik dosud nepublikovaných pramenů, které se váží k založení a nelehkým počátkům Archivu města Ostravy. Prvnímu ostravskému městskému archiváři Aloisi Adamusovi se dostalo cenných rad od zkušených archivních praktiků, archiváře hlavního města Prahy Václava Vojtíška a plzeňského archiváře Fridolína Macháčka. Oba se tak svým způsobem podíleli na zrodu ostravského archivu. Součástí edice jsou i tři dokumenty Ministerstva školství a národní osvěty v Praze, ve kterých se hovoří o významu zřízení archivu pro město i pro Ostravsko a správní komise Moravské Ostravy je odkazována na odbornou pomoc a spolupráci obou jmenovaných archivářů.

„Poněvadž zajisto umřítí mám, ale které hodiny nevím...“ Život a smrt ostravského děkana Oschevia (†1656)

Vladimír Mañas

Studie je věnována osudům kněze Adama Hynka Oschevia, narozeného kolem roku 1600 ve slezském Rybníku, který v roce 1656 zemřel v Moravské Ostravě po necelých třech letech ve funkci zdejšího faráře a děkana. Pozornost je věnována především jeho česky psanému testamentu, který je zde zpřístupněn formou komentované edice.

Potíže města Moravské Ostravy s městskými hradbami na počátku 18. století

Eva Rohlová

Příspěvek podává přepis českého dopisu a překlad německého dopisu, zaslanych v roce 1705 městem Moravskou Ostravou olomouckému biskupství. Město si v nich stěžuje na postup zemského soudu v Těšíně, který odmítl svědectví sepsaná v Moravské Ostravě s odůvodněním, že město není obeháno hradbami. Představitelé města podávají zprávu o nepříliš dobrém stavu městských hradeb, ale odvolávají se na starší privilegia, týkající se městského opevnění a žádají olomoucké biskupství jako svou vrchnost o pomoc.

Prodej Faldynovského mlýna Pavlu Masařovi v roce 1757

Jaroslava Novotná

Příspěvek podává přepis česky psané kupní smlouvy Pavla Masaře na Faldynovský mlýn v Přívoze z roku 1757, uložené v Archivu města Ostravy. Pavel Masař přišel do Přívozu v roce 1754. Poté, co zemřel zdejší mlynář se ujal mlýna, vdovy a jejich malých dětí. Kupní smlouva Pavla Masaře na Faldynovský mlýn, která byla uzavřena na radnici v Moravské Ostravě, obsahuje práva, ale také povinnosti nového majitele. Mezi jeho povinnosti patřilo vyplacení dluhů, dalších finančních pohledávek a dědických podílů. Smlouva zaznamenává důležitá ustanovení týkající se provozu mlýna a soužití mlynáře s moravskoostravským soukenickým cechem.